

Soorten

Deel I

Inleiding

Luc De Bruyn¹

01 Soorten in de natuurrapportering

Soorten zijn essentiële en vaak de best definieerbare componenten van de biodiversiteit. De aanwezigheid van soorten en de talrijkheid van hun populaties vormen samen een belangrijke graadmeter voor de toestand van de natuur. In Deel I van het Natuurrapport zal de toestand van de soorten besproken worden. De volgende delen van het Natuurrapport gaan dieper in op de biotopen, gebieden, verstoringsfactoren, beheer- en herstelmaatregelen.

Rapporteren over soorten op een wetenschappelijk onderbouwde basis is nog steeds moeilijk in Vlaanderen. Gestructureerde, op regelmatige basis verzamelde monitoringsgegevens zijn immers schaars. Daarom moeten we ons behelpen met eenmalige studies die ad hoc ter beschikking komen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de besproken soortengroepen sterk wisselen in de opeenvolgende natuurrapporten (tabel 1.1). In het huidige natuurrapport komen de vissen, rondbekken, broedvogels en zoogdieren aan bod. In het hoofdstuk Rode Lijsten wordt een overzicht gegeven van de toestand bij de mieren en de oppervlakte- en waterwantsen. Ook worden soorten besproken die niet van nature in Vlaanderen voorkomen, namelijk uitheemse soorten (exoten) en genetisch gemanipuleerde organismen.

02 Voornaamste vaststellingen

Het soortenbeleid gebeurt in Vlaanderen ad hoc. Het gevolg daarvan is dat bijna uitsluitend de populaire groepen aan bod komen. Uit het hoofdstuk Rode Lijsten blijkt dat er van alle gewerveldengroepen en vaatplanten recente verspreidingsatlassen en Rode Lijsten voorhanden zijn. Ongewervelden oefenen een belangrijke functie uit in onze ecosystemen. Zij maken 99 % uit van het totale aantal Vlaamse soorten. Desondanks is slechts van 6 % van de soorten de Rode-Lijststatus beschikbaar. Ook hier zijn het vooral de populaire groepen, vaak die met relatief grote en/of veelkleurige soorten (vlinders, libellen ...), die aandacht krijgen. Dat fenomeen doet zich niet alleen voor op Vlaamse schaal. Gewervelden en vaatplanten zijn goed voor 89 % van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten; slechts 11 % zijn ongewervelden.

Vaak wordt gesteld dat 'als we ervoor zorgen dat de vogels en de zoogdieren het beter doen, de andere diergroepen er mee van zullen profiteren'. Onderzoek in het buitenland heeft echter uitgewezen dat dit niet noodzakelijk steeds het geval is omdat ongewerveldengroepen andere eisen stellen aan hun omgeving en dus een ander beheer vergen.

Soortbeschermingsplannen zijn een belangrijk instrument om het behoud van soorten te verwezenlijken. Het opstellen gebeurt echter even ad hoc als bij Rode Lijsten. Het zijn opnieuw de populaire groepen die de aandacht trekken. Van de tien soortbeschermingsplannen die tot op heden zijn opgesteld, zijn er acht voor gewervelden en twee voor ongewervelden. Voor (vaat)planten is er geen enkele, ondanks dat de groep toch vrij goed gekend is. In bijna alle gevallen blijft het bij het opstellen van soortbeschermingsplannen. Er worden nauwelijks middelen vrijgemaakt voor de uitvoering (hoofdstuk 1 Rode Lijsten).

Algemeen kunnen we stellen dat het soortbeleid een centrale visie mist: er is geen afwegingskader, er zijn geen kwantitatieve (toetsbare) doelstellingen, middelen voor implementatie en opvolging ontbreken. Er is nood aan criteria die een objectieve evaluatie en het vooropstellen van prioriteiten mogelijk maken.

¹ Instituut voor Natuurbehoud

Inleiding

01 Soorten in de natuurrapportering

02 Voornaamste vaststellingen

03 Naar een optimalisering van de instrumentenmix voor natuur- en bosbeleid

Een van de doelstellingen van het beleid is het verlies aan biodiversiteit stop te zetten tegen 2010 (MINA-plan 3). Momenteel zijn 984 soorten in Vlaanderen Rode-Lijstsoorten, 294 daarvan zitten in de categorie 'met uitsterven bedreigd'. Dat is de balans van de evaluatie van slechts 3479 soorten of 9 % van de Vlaamse biodiversiteit waarvan de Rode-Lijststatus bekend is. Het huidige Natuurrapport geeft aan dat voor een aantal van de soorten de toestand niet veranderd is of zelfs lichtjes verbeterd (hoofdstukken 3 Vogels, 4 Zoogdieren en 5 Vissen). Het aantal broedparen ligt echter nog zo laag dat de toestand voor veel soorten zeer zorgwekkend blijft. Daarnaast zijn er soorten die verder achteruitgaan. Bij de vogels zijn er elf soorten van de Rode Lijst geschrapt. Voor enkele is dat een correctie omdat er nu betere gegevens beschikbaar zijn. Bij andere namen de aantallen toe. Verschillende van die soorten – zoals kluut, grote stern, visdief, nachtzwaluw en boomleeuwerik – komen echter slechts in één of enkele gebieden voor (bv. haven van Zeebrugge) of blijven sterk afhankelijk van bedreigde of kwetsbare habitats (bv. heide). De toename is niet steeds een gevolg van veranderingen in het beleid. Zo wordt de toename van de geoorde fuut vooral toegeschreven aan de verslechterende situatie in de centraal-Aziatische steppegebieden. Er zijn ook negen nieuwe Rode-Lijst-vogelsoorten, soorten waarvan de aantallen zeer sterk gedaald zijn. Onrustwekkend is dat zich daarbij enkele soorten bevinden die voorheen zeer algemeen waren, zoals akkervogels. Zo ging de veldleeuwerik de laatste 10 jaar tot 90 % achteruit. Ondanks toenemende investeringen in beheerovereenkomsten (met landbouwers) nemen die soorten zorgwekkend snel af.

In de meeste gevallen kunnen er geen wetenschappelijk gefundeerde verklaringen gegeven worden voor de geobserveerde achteruitgang. Er is meer wetenschappelijk onderzoek nodig om de problemen op te klaren en als ondersteuning van het natuurbeleid en beheer.

Soorten die wel uitbreiden zijn de uitheemse soorten, al dan niet opzettelijk ingevoerd. De resultaten geven aan dat het aantal ingeburgerde vaatplanten, ongewervelden en gewervelden exponentieel is toegenomen tijdens de laatste 100 jaar (hoofdstuk 6 Exoten). Er zijn dringend maatregelen nodig om die invoer te stoppen. Een mogelijk nieuwe bedreiging die in Vlaanderen de kop opsteekt, is de bewuste vrijzetting van genetisch gemodificeerde organismen (hoofdstuk 7). Onderzoek in het buitenland heeft immers uitgewezen dat het vrijstellen van die 'vreemde biota' de inheemse biodiversiteit kan bedreigen. Een wetenschappelijk onderbouwde risicoanalyse is nodig voor er kan worden overgegaan tot het uitschrijven van vergunningen.

03 Naar een optimalisering van de instrumentenmix voor natuur- en bosbeleid

Uit de Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2004-2009 blijkt een belangrijke bezorgdheid om de instrumentenmix en de budgetten van het natuurbeleid te optimaliseren. De instrumenten die worden ingezet om soorten in stand te houden, zijn in grote lijnen dezelfde als die voor biotopen. Bijgevolg zijn er drie scenario's: reservaatbeheer, multifunctioneel beheer en beheerovereenkomsten met andere landgebruikers. Daarnaast is er voor kritische soorten de mogelijkheid om soortspecifieke beschermingsplannen op te stellen en uit te voeren. Tabel II.3 maakt een kwalitatieve vergelijking.

Voor de duurzame instandhouding van soorten uit habitats met zeer specifieke milieuomstandigheden (laagveen, halfnatuurlijk grasland en moerasbos) of matig specifieke milieuomstandigheden met weinig opties voor duurzaam gebruik (droge heide, ruigte e.a.) bieden expliciet beschermde gebieden (bos- en natuurreservaten) die deel uitmaken van grote en verbonden eenheden natuur de beste garanties.

Voor soorten uit habitats van matig specifieke milieumstandigheden en met meer opties voor duurzaam gebruik (de meeste mesofiele bossen en soortenrijke cultuurgraslanden) kan multifunctioneel beheer worden toegepast. De effectiviteit van die maatregelen is afhankelijk van de soortengroep die beoogd wordt en de manier waarop dit multifunctioneel beheer toegepast wordt. Uit Nederlands onderzoek bleek dat bepaalde maatregelen geen of zelfs een negatief effect hebben op weidevogels. Ook voor de botanische biodiversiteit viel er geen verbetering op te tekenen. Alleen voor ongewervelden zou dit wel het geval zijn. In Engeland blijken de maatregelen alleen effectief wanneer ze een onderdeel vormen van een geïntegreerd en nauwgezet opgevolgd soortbeschermingsproject. Dat ondersteunt de stelling dat soortbescherming noodzakelijk is om sterk bedreigde soorten(groepen) in stand te houden (zie hoger).

Tabel I.1:
Soortenhoofdstukken (met nummering) in de opeenvolgende natuurrapporten.

	NARA 1999	NARA 2001	NARA 2003	NARA 2005
Soortengroepen				
Amfibieën	6		6	
Dagvlinders	9			
Dansvliegen			1	
Korstmossen	15			
Libellen	11			
Loopkevers	10			
Mieren				1
Mossen	14			
Paddestoelen		4.2.4		
Rechtvleugeligen		4.2.3		
Reptielen	6			
Rondbekken	7	4.2.5	5	5
Slankpootvliegen	8			
Spinnen	12			
vaatplanten	13		3	
Vissen	7	4.2.5	5	5
Vogels	4, 5			1, 3
Water- en oppervlaktewantsen				1
Zoogdieren	3	4.2.6		4
Thema's				
Aandachtsoorten			2	2
Rode Lijsten	3 tot 15	4.2	1	1
Exoten		5.2.4	7	6
Genetisch gemanipuleerde organismen		5.2.4		7

Inleiding

01 Soorten in de natuurrapportering

02 Voornaamste vaststellingen

03 Naar een optimalisering van de instrumentenmix voor natuur- en bosbeleid

Lectoren:

Dirk Bauwens – Instituut voor Natuurbehoud
Wouter Vanreusel – Universiteit Antwerpen, departement Biologie
Marleen van Steertegem – Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA